

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

השבים מעורכי המלחמה

הרב אוריאל עיטם – Eytam.us@gmail.com

חלק א - יראה:

אבן עזרא על דברים פרק כה,

והטעם כי לבו וכל תאוותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים:

ספר המצות להרמב"ם - מצות עשה - מצוה קצא

מצוה קצא - היא שצונו שנמנה כהן שיוכיח לעם תוכחת המלחמה ויחזיר מי שאינו ראוי לו להלחם אם לחולשתו או בעבור שתהיה מחשבתו בענין יחייב לו מעוט הגבורה למלחמה והם שלשה דברים שבאר הכתוב ואחר כך יכנסו למלחמה.

ספר החינוך - מצוה תקכו

והענין להיות מחזירין מן המלחמה מי שנטע כרם ולא אכל ממנו או אירש אשה ולא לקחה או בנה בית ולא שכן בו וכן הירא מעברות שבידו, גם זה הדבר ראוי וכשר כי כל אלו בני אדם חלושים מאד מבוא במלחמה, כי מחשבתם נתפסת הרבה על הדברים הנזכרים בכתוב, ואלו יניאו לב חבריהם, וכענין שכתוב בפירוש ולא ימס את לבב אחיו.

רמב"ן על דברים פרק כ פסוק ד

וטעם כי ה' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים, ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה, רק ששיבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו ואמר להלחם לכם עם אויביכם, כי יפילם לפניכם לחרב ואמר להושיע אתכם, שהם ינצלו במלחמה ולא יפקד מהם איש, כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלים ושה איש (יהושע ז ז ט), כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה, כי לה' המלחמה והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם, אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה, כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים וצוה על השלשה האלה לשוב, כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס:

רשב"ם על דברים פרק כ פסוק ח

ילך וישוב לביתו - אם ירך לבבו וירע מזלו פן ימות במלחמה וגו' שיש נותן אל לבו כשהולך למלחמה ודואג שמא אין לי מזל לחנוך את ביתי או את אשתי או את כרמי ולכך גרם מזלי ללכת עתה למלחמה ומתוך כך ירא למות ושלשה מעשים הזכיר בית אשה וכרם. ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש הירא ורך הלבב בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים.

רבנו בחיי על דברים פרק כ פסוק א

לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך. וראוי שתגבר יראת ה' יתברך על יראת העם. והוסיף עוד אל תיראו ואל תחפזו, כי כל הירא מבשר ודם כאילו שוכח ה' יתברך.

רלב"ג דברים כח ביאור המילים

והנה אמר זה כי אם ילך במלחמה ידאג על שלא זכה לחנוך הבית ויחשוב שבעבור זה סבב השם יתעלה המלחמה לבעבור מנעו שלא יחנכו ויחנכנו אחר ויהיה זה סבה אל שירך לבבו ויירא במלחמה ויבא מפני זה רע לאנשי הצבא.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

חלק ב - מצוה:

אברבנאל על דברים - פרק כ פסוק א-ט

ועם היות שכתב רש"י: ואיש אחר יחנכנו - ודבר עגמת נפש הוא זה; הנה השכל בלתי סובל, שיקשה על האדם שאיש אחר יחנך את ביתו שעדיין לא דר בו ולא שלמה מלאכתו, יותר משיקשה עליו שהבית אשר דר בו ונתעדן בתוכו איש אחר יירשנו. וכן בענין האשה, יותר יקנא האדם על אשתו שכבר לקחה, יותר משיקנא על ארוסתו שלא נתייחד עמה: אבל ענין זה כלו נאמר על האיש שהתחיל בדבר, שיש מצוה בתכליתו ובהשלמתו. והיו מאוייו וחפצו להגיע הדבר ההוא אל תכליתו, מפני קיום המצוה ועבודת האלהים אשר בו. ולכן זכר: "מי האיש אשר בנה בית", שיהיה בו ענין המצוה שזכר (לקמן כב, ח): "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך". וזכר "נטע כרם ולא חללו", מפני המצוה שהיה בזה בשנה הרביעית לפדות אותו או לחללו בדמים, ולהעלותם לירושלם ולאכלם שם. וזכר: "אשר ארש אשה ולא לקחה", שהיה מצווה לקחת אשה ולעסוק בפריה ורביה. הנה אם כן, לא היה הענין מפני עגמת נפש, ומדאגת הדבר בעצמו מפני התאוה הגופנית. כי אם לפי שלא באה המצוה לידו כתאוה, ולא הספיקו הימים לקיימה. ולזה יקנא ב"איש אחר יחנכנו", ו"איש אחר יחללנו", ו"איש אחר יקחנה", שתתקיים המצוה על ידי זולתו ולא על ידו. והדאגה הזאת אי אפשר שתהיה לאדם אחרי דירתו בבית, ואחרי היות הכרם בידו שנים רבות, ואחרי לקיחת האשה והתעסקותו בפריה ורביה כמצות התורה, כי אם באלו שלא הגיעו לגמור המצוה. ולכן היה הצווי: "ילך וישוב לביתו", כדי שיקים מצותו:

תרגום יונתן על דברים פרק כ,ה-ז:

וימללון סרכיא עם עמא למימר מאן גברא די בנא ביתא חדתא ולא קבע ביה מזוזתא לשכללותה יהך ויתוב לביתיה דלמא יגרום ליה חובא ויתקטיל בקרבא וגבר חורן ישכלליניה: ומאן גברא די נצב פרמא ולא פרקיה מן פהנא ואחליה יהך ויתוב לביתיה דלמא יגרום ליה חובא דלא פרקיה ויתקטיל בקרבא וגבר חורן יחליניה: ומאן גברא דקדש אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דלא יגרום ליה חובא דלא חדי באנתתיה ויתקטיל בקרבא וגבר חורן יסביניה:

חלק ג - שחרור ראוי:

רש"י כ,ה:

ואיש אחר יחנכנו - ודבר של עגמת נפש הוא זה:

מהר"ל גור אריה על רש"י על דברים

ודבר של עגמת נפש הוא וכו'. דאם לא כן, למה כתב "ואיש אחר יחנכנו". ואם תאמר, די בזה שמא ימות במלחמה, ומאי נפקא מיניה אם אחר יחנכנו או לא יחנכנו. ויראה, משום שיש אדם שבביל שאחר יקח את שלו חלש דעתו עליו, כמו שפירש רש"י 'ודבר של עגמת נפש הוא', ובשביל חלש דעתו עליו אתרע ליה מזליה ומת במלחמה, ודבר זה גורם המיתה. ולפיכך תלה הכתוב ב"איש אחר יחנכנו", כי זהו גרמת המיתה:

דברי דוד להט"ז על רש"י על דברים פרק כ פסוק ח

ויש חילוק בענין חזרה, דבהנך שלשה הוה ילך וישוב רשות דהיינו אם רוצה לשוב אין מעכבין עליו כיון שיש חשש עגמת נפש ע"כ יעשה מה שלבו חפץ אבל בעל עבירות יש עליו חיוב לחזור מצד מורא מיתה... שהרשות של אלו ג' הם מביאים לחוב של החוטא דאלמלא רשות של אלו לא היה הכתוב מצוה על החטא לחזור כיון שיש לו ביוש גדול שהוא מפרסם חטאו אבל עכשיו יכול לומר אני מהשלשה זהו שתלתה התורה אלו להדדי, וזהו שכתב רש"י ישוב כלומר חוב יש עליו לשוב ולא כהנך ג'.

פפורנו על דברים כ,ה:

פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. שמא יש עליו עבירה שבשבילה יענש בזה העונש המבואר בתוכחות ויזיק לאחיו שיניא את לבם וזולתו:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

רקנטי פרשת שופטים:

מי האיש אשר בנה בית וגו'. ומי האיש אשר נטע כרם וגו'. ומי האיש אשר אירש אשה וגו'. דע כי אלו השלושה מזמנים לפגעי העולם יותר מאנשים אחרים ומדת הדין מקטרגת עליהם והעגל במתן תורה יוכיח. דוק ותשכח בכל המקומות שחטאו ישראל במדבר רובם היו בעת מעלתם הגדולה. הלוחות הראשונים נשתברו בסיבת העגל ואמרו רז"ל ששלטה בהם עין הרע. ויהי העם כמתאוננים אחר סדר הדגלים ושרות השכינה בתוכם שנאמר שובה יי' רבבות אלפי ישראל. ויהי העם וגו'. עון מרגלים בעת כניסתן לארץ. עון פעור אחר שהסכים להם הקב"ה הברכות על יד בלעם שנאמר עמי זכור נא מה יעץ וגו'. זהו מאמר רז"ל ליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא. ומכאן תבין פירוש ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד (ד"ה א' כא' א') הנזכר אחר גדולת דוד ע"ה ומעלתו. וסוד הענין בכולן ובפרט בענין העגל כי מלאך המות היה עתיד ליבטל אם ירדו הלוחות עמד וערבב את שמחתם והטעה את הגרים שקיבל משה תחילה שהם נוחים להתפתות זהו כי שיחת עמך וזהו מה שאמרו רז"ל אין שלוח שאין אחריה פורענות ועל כן תקנו לשבור הכוס בשעת החופה כדאיתא בברכות והבן זה. זהו שאמר בתוכחות אשה תארש וגו'.

ספר מנחת חינוך - מצוה תקכו - אות ח

ולא נתברר לי מהש"ס ומהר"מ אם אלו החוזרין כגון בונה וכו' נתנה התורה רשות להם לחזור אם רוצים, אבל אם רוצים להיות במלחמה הרשות בידם, או שצריך לחזור, ומה שאמר ילך וישבו לביתו הוא חובה עליו דצריך לחזור ואסור לו לצאת למלחמה. והנה הירא וכו' מסברא מחוייב לשוב כדי שלא ימס וכו', אבל האחרים כגון בנה וכו' לא נתברר. ועיין בפירוש רש"י בחומש כאן פסוק ז' שכתב, פן וכו', כדאי הוא שימות אם לא ישמע לדברי הכהן, נראה דחוב עליו לחזור, ומ"מ בש"ס ובר"מ לא נתבאר זה, וצ"ע בדין זה.

ד: למה לא להתירא

רמב"ן על דברים פרק כ פסוק ד

וטעם כי ה' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים, ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה, רק שישבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו ואמר להלחם לכם עם אויביכם, כי יפילם לפניכם לחרב ואמר להושיע אתכם, שהם ינצלו במלחמה ולא יפקד מהם איש, כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים ושה איש (יהושע ז ז ט), כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה, כי לה' המלחמה והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם, אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה, כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים

רלבג שופטים ד"ה כי תצא

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שהזהיר מלירא מן האויבים עובדי עבודה זרה כשנבוא להלחם עמהם. כי ראוי לנו לבטוח בשם ית' שיעזרנו על זה מצד אהבתו אותנו וברשעתם.

ספר החינוך - מצוה תקכו

מצוה למשוח כהן למלחמה: שנצטוינו למשוח כהן אחד בשמן המשחה ולמנותו להיות מדבר עם העם בשעת מלחמה, וזה הכהן נקרא משוח מלחמה, ומן המצוה זו שיאמר הכהן המשוח אל העם בשעת המלחמה שלשה כתובים הנזכרים בתורה [דברים כ', ה' ז'], מי האיש וגו' ומי האיש וגו' ומי האיש וגו', ויוסף עוד משלו דברים אחרים יעוררו בני אדם למלחמה וישיאום לסכן בנפשם לעזור דת האל ולשמרה ולהנקים מהסכלים המפסידים סדרי המדינות...

שורש מצוה זו ידוע, כי בשעת מלחמה צריכים אנשי המלחמה חיזוק, ומפני שהאדם נשמע יותר כשהוא נכבד, ציותה התורה להיות הממונה לחזק בדברים טובים מן הכהנים שהם מבחר העם.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

ה: כיצד מצווים על רגש

רמב"ם ספר המצוות לא תעשה נח

'והמצוה הנ"ח היא שהזהירונו מלירא מן הכופרים בעת המלחמה, ושלא נברח מפניהם, אבל חובה עלינו להתגבר ולעמוד ולהתחזק כנגד העם האחר וכל מי שיוג אחר ויברח כבר עבר על לא תעשה והוא אמרו יתעלה 'לא תערוץ מפניהם'.

רמב"ם הלכות מלכים ז, טו

מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו הרי זה כמי ששפך דמי הכל שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא שנאמר כי עשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך וגו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך:

ספר החינוך - מצוה תטז

ואל תתמה לומר ואיך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חבירו והוא מכולם ריק וריקם, ואיך תבוא מניעה בתורה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו. שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם, כי האמנם ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ודעתו להרחיק ולקרוב חפצו בכל הדברים כרצונו. ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפוץ יתנו, וה' אשר לפניו נגלו כל תעלומות חופש כל חדרי בטן רואה כליות ולב, אין אחת קטנה או גדולה טובה או רעה מכל מחשבות האדם נעלמת ממנו ולא נסתרת מנגד עיניו, ישיב נקם לעוברי רצונו בלבבם, ונוצר חסד לאלפים לאוהביו המפנים לעבודתו מחשבותם. שאין טוב לאדם כמו המחשבה הטובה והזכה, כי היא ראשית כל המעשים וסופן, וזהו לפי הדומה ענין לב טוב ששבחו חכמים במסכת אבות.

הרב אוריאל עיטם Eytam.us@gmail.com